

Sûfilerin Yol Âdâbından Âdâb-ı Muâşeret'e Bir Yolculuk Denemesi (Marmaravî'nin Hurde- Tarikat Adlı Eseri Örneği)

Mahmut ULU*

Özet

Bu çalışma, Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i tarikat adlı eseri temel alınmak suretiyle, tasavvufi çevrelerin yol âdâbının toplumsal düzlemde bir karşılığının olması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle tarikatların dışa dönük usul ve esaslarının toplum hayatında uygulanabilirliğini irdelemek amacına dönüktür. İslam'ın düşünce, anlayış ve yaşayış yönleri bakımından derûnî tarafını ifade eden tasavvufun usul ve esasları itibarıyla sadece tarikat ve tekke çevrelerine ait bir husus olarak kalmaması gerektiği bu düşüncüyü somut davranışlara dönüştürmeyi gerekli kılmaktadır. Asıl gayesi iyi insan (insan-ı kâmil) ve bu insanlardan müteşekkil ahlaklı toplum meydana getirmek olan tasavvuf, sadece geçmişte ya da belli zümrelerin elinde kalmış bir düşünce ve amel sistemi olarak görülmemelidir. Böyle bir bakış, tasavvufun gerek çıkış gerekse süreç boyunca öncelendiği amaçlarını heder etmek anlamına gelecektir. Bu anlamda tasavvufun maksadına uygun olan hedeflerinin günümüze taşınması ve günlük hayatın içinde etkin olması bu kadim geleneğin amacına hizmet etmesi bakımından önem arz etmektedir. İşte bu çalışma; bir görevi de ahaliyi irşad etmek suretiyle topluma nizam vermek olan sûfilerin ortaya koydukları ve yaşadıkları dönemde pratik hayata aksettirdikleri, günlük hayatın bir parçası olan usul ve esasların tarihin geride bıraktığı zamanlarında kalan bir ütopya olarak algılanmasının bir nebze önüne geçmek için yapılmış bir yollar yakınlaştırması denemesidir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sûfi, Ahmed Şemseddin Marmaravî, Hurde-i tarikat, Âdâb-ı Muâşeret.

An Essay on A Journey From The Way of The Sufis to The Manners of The Way (Example of Marmaravî's Hurda Al-Tarikat)

Abstract

This study is based on the idea that the road manners of sufi circles should have a social equivalent, based on Ahmed Sams al-din Marmaravî's work Hurda al-tarikat. To put it more clearly, it is aimed at examining the applicability of the outward-looking methods and principles of the sects in the life of society. Sufism, whose main purpose is to create a good human being and a moral society composed of these people, should not be seen as a system of thought and action that remained only in the past or in the hands of certain groups. Such a view would mean destroying the aims of sufism that were prioritized both in the beginning and throughout the process. In this sense, it is important that the goals of sufism, which are suitable for its purpose, are carried to the present day and that it is effective in daily life, in terms of serving the purpose of this ancient tradition. Here, this study is a way of preventing the perception of the principles and procedures, which are a part of daily life, which are a part of daily life, which the sufis, whose duty is to give order to the society by guiding the people, were perceived as a utopia left behind in the times of history zoom experiment.

Keywords: Sufism, Sufi, Ahmed Sams al-din Marmaravî, Hurda al-tarikat, Social manners.

Extended Abstract

In today's world where matter and worldly passions come to the fore, it is possible to see the solution proposals of many negative behaviors that modern people see as problems in various practices of sufis. It is important to reconsider the

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, e-mail: mahmut.ulu@hotmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-3030-0827>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Ulu, M. (2023). Sûfilerin yol âdâbından Âdâb-ı Muâşeret'e bir yolculuk denemesi (Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat adlı eseri örneği). *Küllîye*, [Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı], 1-21. <https://doi.org/10.48139/aybukulliyeye.1328533>

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
17 Temmuz 2023	6 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	1-21
17 July 2023	6 September 2023	Research Article	

rules of etiquette called manners, which are mostly formed based on the Qur'an, sunnah, customs, and traditions.

Ahmed Sams al-din Marmaravi is one of the author sufis who wrote works on the etiquette and manners of the sects. Marmaravi, in his work Hurda al-tarikat, the points that the devotee should pay attention to during his sulûk about worship and dhikr; his attitude towards his sheikh, himself, other followers and members of the sect; He determined the rules about how his daily life should be, both inside and outside the lodge. Marmaravi wrote the aforementioned work not only for raising dervish as in his other works, but also for the guidance and upbringing of the people.

In this study, Ahmed Sams al-din Marmaravi's work, Hurda al-tarikat, will be included in the order and manners of the order, and its reflections on daily life will be emphasized by establishing a connection with the principles of etiquette, which can be considered as the social equivalent of these rules. Based on this, an attempt will be made to bring together rules in order to prevent to some extent the perception of the methods and principles that the sufis put forward and reflected in practical life in the context of the aforementioned author and his work, as a utopia that remains in the depths of history.

Al-adab is the plural of adab and it means invitation, good morals, courtesy, elegance, modesty, feeling of shame, good behavior and condition. In addition, it is a comprehensive term used for daily tasks such as eating and drinking, dressing and cleaning, which are mostly personal and social issues, and all kinds of social relations, information about all other areas of life and the most appropriate behavior styles.

Muaşara, on the other hand, means living together with the people and getting along well, establishing good relations. Social manners, which consists of the combination of the two words that have been defined, means rules based on discipline and courtesy that enable people to live together and well in a healthy way, and that allow people to establish friendship and rapprochement with each other. This concept is expressed in the form of etiquette in contemporary life. Although etiquette has its own characteristics for every society, there are also common rules seen in all Islamic societies. To say that this is due to the effect of the Qur'an and the Sunnah on the morality of society is beyond explanation.

The fact that literature is an encompassing concept that includes moral and social issues, as well as practices related to religious sciences, worship and practices, has brought it to have a social equivalent. Therefore, it is not possible to consider the etiquette principles of a society independently of that society's beliefs.

Another concept that should be mentioned here is the norm. Norm, which has a word meaning like measure or rule, has been defined as the criterion by which the correctness, wrongness or value and worthlessness of human behavior are

measured. Norms contain similar meanings with manners in terms of showing themselves in the traditions, customs, morals and general behavior of the society.

In today's life, where social relations weaken and individuality increases, there is a greater need for social rules called manners, which are based on religious references and cultural accumulation. Because the feeling of cooperation, solidarity, altruism and being together in difficult times is not just an option, but maybe a necessity. For this reason, it has become important to reconsider the rules of etiquette, which are not written but are almost as binding as the law, and bring them to the current life in the solution of social problems.

Ahmed Sams al-din Marmaravi, who was active when the sects were widespread and the sheikhs were active, is one of the names who have a say in the order of social life. Although the issues he focused on and the rules he determined in his work called Hurda al-tarikat were understood as related to the etiquette and manners of the sect, he put forward the issues he emphasized in his works not only to appeal to the sect circles but to the general public. Moreover, it is known that his purpose in writing his works in Turkish is for the understanding of the people.

The principles put forward by Marmaravi are applicable in today's individual, social or family relationships. These rules also continue to be valid in a positive sense in human relations. As a matter of fact, these principles were put forward with an Islamic perspective, and the fact that the author was Turkish and lived in Anatolia made them relatively general both at that time and today.

Marmaravi emphasized that a dervish has some responsibilities and rules to follow towards everyone in his environment. If these rules are followed meticulously, the dervish's purpose will be achieved, otherwise the process will fail. Just like here, the application of these rules in social life is necessary for the healthy continuation of social peace and security. Therefore, his principles have a clear applicability and problem-solving aspect.

Marmaravi focused on basic life necessities such as travel, eating and drinking, hospitality, hosting guests, sending off passengers, dressing, communicating with elders, being in a community. The points he put forward about these ordinary things of life six centuries ago have survived almost unchanged. On the one hand, this shows that the rules of etiquette have not undergone a great change due to their basis, on the other hand, it also shows that the etiquette and manners of the sects have a counterpart in social life. Therefore, sect practices have the potential to respond to today's problems, if they are handled with a correct view and by their competent, as in the past.

Giriş

Maddenin ve dünyevî ihtirasların ön plana çıktığı günümüz dünyasında modern insanın sorun olarak gördüğü pek çok olumsuz davranışın çözüm önerilerini sûfilerin çeşitli uygulamalarında görmek mümkündür. Çoğunlukla Kur'ân, sünnet, örf ve adet temelli toplumsal yaşantıya dayalı olarak teşekkül eden âdâb-ı muâşeret denilen görgü kurallarının yeniden ele alınması önemlidir.

Tasavvuf, tarihî süreç içerisinde kendine has bir edebî birikim oluşturmuştur. Bir bakıma tarikatın kuralları olarak nitelenebilecek âdâb ve erkân kayda geçirilmiş, tasavvufun temel eserleri esas alınmak kaydıyla konu özelinde bir literatür meydana gelmiştir. Bu kitaplarda tarikata instisâb eden sâlikin uyması gereken kurallar, sülûk esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar ve sâlikin nasıl olması gerektiğine ilişkin konular ele alınmıştır. Böylece seyr ü sülûka dair uygulamalar, zikir unsurları, çalışma ve iâşe temini yolları, siyasi ve ictimâî hayata katılım, evlenme ve aile konuları, nefisle ilgili davranışlar bir metot çerçevesinde ortaya konmuştur. Sûfilerce geliştirilen bu metotlar müellif sûfiler tarafından kayda geçirilmiş, içinde bulunulan cemiyetin âdâbını tasnif eden pek çok eser telif edilmiştir. (Arpağuş & Baydar, 2017, s. 287; Ögke, 2016) Bahsi geçen eserler genel itibarıyla *Âdâbü'l-Mutasavvıfa, el-Vesaya, Âdâbü'l-Mürîdin* ve *Tarîkatnâme* gibi isimlerle anılmıştır. (E. H. Ş. Ö. Sühreverdî, 1990, s. 15)

Âdâb ve erkân konusu tasavvufun temel kaynaklarından kabul edilen *el-Lümâ'*, (Serrâc, 2016, ss. 163-245) *er-Risâle*, (Kuşeyrî, 2014, ss. 481-495) *Keşfü'l-Mahcûb* (Hucvirî, 2020, ss. 396-421) ve *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (Gazzâlî, 1989) gibi eserlerde bir bölüm şeklinde ortaya konulurken *Cevâmiu Âdâbu's-Sûfiyye* (Sülemî, 2021, ss. 15-72) ve *Âdâbü'l-Mürîdin* gibi tasavvufî eserlerde müstakil olarak ele alınmıştır. (E.-N. Sühreverdî, 2014) Bunların yanında doğrudan âdâb-ı muâşereti konu alan eserler de telif edilmiştir. Konu üzerinde duran âlimler ilk telif dönemlerinden itibaren âdâb-ı muâşeret konusunda çalışmalar yapmış, ya doğrudan bu konuyu ya da başka konular temelinde âdâb-ı muâşereti ele almışlardır. Ahlak, toplum bilimi ve siyaset üzerine eğilen Şafii âlimi Mâverdî'nin (ö. 450/1058) yazmış olduğu ahlâka dair *Edebu'd-Dünyâ ve'd-Dîn* adlı eser (Mâverdî, 2006) bu konuyla ilgili müstakil bir eser olarak kabul edilebilecekken; Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed el-Ebşihî (ö. 854/1450), *Mustatrafi Külli Fenn Mustazraf* isimli eserinde (Ebşihî, 1992) âdâb-ı muâşeret konusu müstakil bir başlık halinde incelenmiştir.*

Tarikatların âdâb ve erkânı konusunda eser telif eden müellif sûfilerden biri de Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö. 910/1504)'dir. Marmaravî, *Hurde-i Tarîkat* adlı eserinde sâlikin sülûku esnasında ibadet ve zikir konularında dikkat etmesi gereken hususlar; şeyhine, kendine, diğer mürid ve tarikat mensuplarına karşı tavırları; gerek tekke içi gerekse tekke dışında günlük hayatındaki davranışlarının

* Konuyla ilgili literatür için bk. Arpağuş-Baydar, "Tasavvuf'ta Âdâb ve Erkân Risâleleri".

nasıl olması gerektiği konularında kurallar tespit etmiştir. Marmaravî mezkûr eserini diğer eserlerinde olduğu gibi sadece derviş yetiştirmek için değil aynı zamanda ahalinin irşadı ve terbiyesi için de telif etmiştir.†

Bu çalışmada Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin *Hurde-i Tarîkat* adlı eserinden hareketle ortaya koyduğu tarikat âdâb ve erkânına yer verilecek, bu kuralların toplumsal karşılığı sayılabilecek âdâb-ı muâşeret ilkeleriyle irtibatı kurularak günlük hayata yansımaları üzerinde durulacaktır. Buna istinaden mezkûr müellif ve eseri bağlamında sûfîlerin ortaya koydukları ve yaşadıkları dönemde pratik hayata aksettirdikleri usul ve esasların tarihin derinliklerinde kalan bir ütopya olarak algılanmasının bir nebze önüne geçmek için bir kurallar buluşturulması denemesi yapılacaktır.

1. Âdâb, Muâşeret, Âdâb-ı Muâşeret, Norm

Âdâb edep kavramının çoğulu olup davet, güzel ahlak, nezâket, zerâfet, hayâ, utanma duygusu, iyi hal ve durum (İbn Manzûr, 1994, s. 2955) gibi manalara gelmektedir. Âdâb/edeb, “gelenek, görenek, ahlâk” gibi ilk anlamları yanında zaman içerisinde çeşitli mevki, meslek ve sanat; eğitim ve öğretim; tasavvuf ve tarikat; ilmî araştırma ve tartışma; ibadet, Kur'ân okuma ve dua gibi dinî faaliyetler anlamındaki konuları da ihtiva etmiştir. Bunun yanında daha çok kişisel ve toplumsal konular olan yeme-içme, giyim-kuşam ve temizlik gibi günlük işler ile her türlü sosyal ilişki, hayatın diğer bütün alanlarına dair bilgiler ve en uygun davranış tarzları için kullanılan geniş kapsamlı bir terimdir. (Çağrı, 1994, s. 10/414)

Tasavvufun tarihî ve tecrübî süreci için oldukça mühim görülen âdâb kavramı sûfîlerin üzerinde önemle durduğu kavramlardan biridir. Bu önemine binaen bir yandan tasavvuf çevrelerinde âdâbla ilgili ciddi bir literatür oluşurken diğer yandan tasavvufun tarihî seyri içerisinde bir dönemi ifade eden tarikatların genel usulünü de ifade etmektedir.

Muâşeret ise ahali ile birlikte yaşayıp hoş geçinmek, iyi ilişkiler kurmak gibi anlamlara gelmektedir. (Sâmi, 2021, s. 1367) Tanımı verilen iki kelimenin terkibinden oluşan âdâb-ı muâşeret toplum içinde birlikte ve iyi yaşamının sağlıklı gerçekleşebileceği, insanların birbirleriyle tesis edecekleri ülfet ve yakınlaşmaya olanak sağlayan terbiye ve nezâkete dayalı kurallar demektir. Bu kavram güncel hayatta görgü kuralları şeklinde ifade edilmektedir. Âdâb-ı muâşeret, bir toplum içinde doğal bir seyirde oluşup, kalıcı hale gelmektedir. Âdâb-ı muâşeret her toplum için kendine has özellikler barındırır da İslam toplumlarının tamamında görülen ortak kurallar da vardır. Bunun Kur'ân ve sünnetin toplum ahlakına olan tesirinden kaynaklandığını söylemek izahtan varestedir. (Şeker, 1981, ss. 205-206)

† Bk. M. Kemâleddin Harîrîzâde, *Tibyânü Vesâ'ili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik* (Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 1/53b.

Edebin şer‘î ilimler, ibadetler ve muâmelâta ilişkin uygulamaların yanında ahlâkî ve sosyal konuları ihtiva eden kuşatıcı bir kavram olması (Uludağ, 1994, s. 414) onun toplumsal düzlemde bir karşılığının olmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bir toplumun âdâb-ı muâşeret ilkelerini o toplumun inançlarından bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Burada değinilmesi gereken bir diğer kavram normdur. Ölçü ya da kural gibi kelime anlamı olan norm, insan davranışlarının doğruluğu, yanlışlığı ya da değerli ve değersiz oluşunun ölçüldüğü kıstas olarak tanımlanmıştır. Normlar toplumun gelenek, görenek, ahlak ve genel davranış biçimlerinde kendini göstermesi bakımından âdâb-ı muâşeretle benzer anlamlar içermektedir. (Eren, 2007, ss. 290-291)

2. Ana Hatlarıyla Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hayatı ve Eserleri

Ahmed Şemseddîn Marmaravî 839/1435 tarihinde (Sünbülî, 1312, s. 45) İzmir'in Saruhan Livası'nın Akhisar kazasına bağlı Gölarmara köyünde doğmuştur. (Bursalı, t.y., s.1/225) Marmaravî adını İsa Oğlu Ahmed Marmaravî şeklinde, lakabını ise Yiğitbaşı olarak kaydetmiştir. (Marmaravî, t.y.-a, s. 26b, t.y.-b, s. 46b) İlk eğitimini babasından alıp zâhiri ilimleri Manisa'da; (Öngören, 2012, s. 91) tasavvufî eğitimini Uşak'ın Kabaklı köyünde bulunan Halveti şeyhi Alâeddîn Uşşâkî'nin terbiyesinde tamamlamıştır. (Marmaravî, t.y.-a, s. 46b) Uşak'ta sülûkunu tamamlayan Marmaravî, şeyhinin icazetiyle Manisa'ya dönmüş, burada irşad faaliyetleri yanında talebe yetiştirmiştir. (Bursalı, t.y., s. 3/225) Bu faaliyetleri vesilesiyle kısa sürede tanınarak “şeyhler şeyhi” unvanını almıştır. (Vicdâni, 1995, s. 232) Alâeddîn Uşşâkî'nin vefatı üzerine onun yerine geçmiştir. (Vassâf, 2006, s. 4/237)

Marmaravî, 910/1505 yılında Manisa'da vefat etmiştir. O tarihlerde Seyyid Hoca, bugünkü adıyla Adakale Mahallesi olarak adlandırılan tekkenin bahçesine defnedilmiştir. (Bandırmalizâde, 1306, s. 31; Vicdâni, 1995, s. 232)

Ahmed Şemseddin Marmaravî müellif sûfilerdendir. Eserlerinin tamamını Türkçe telif etmiştir. Bunun ahalinin Türkçe konuşması ve eserlerinden faydalanması amacıyla olduğu kaydedilmiştir. (Harîrîzâde, t.y., s. 53a) Tespit edilebilen eserleri şunlardır: *Câmiu'l-Esrâr*, *Risâle-i Tevhîd*, *el-Mukaddimetü's-Sâliha*, *Keşfü'l-Esrâr*, *Ravzatü'l-Vâsilîn*, *İrfânu'l-Ma'ârif*, *Risâletü'l-Hüdâ li-üli'l-İhtidâ*, *Etvâr-nâme-i Seb'a*, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, *Silsile-i Ehl-i Tarîkat*, *Bahreyni'l-Aşk*, *Risâle-i Makâlât-ı İbn-i Arabî*, *Ahvâlü'l-Ebrâr*, *Hurde-i Tarîkat*. (Ulu, 2022, ss. 175-181)

3. Hurde-i Tarîkat'ta Ele Alınan Edepler ve Günümüz Görgü Kurallarına Yansımaları

Ahmed Şemseddin Marmaravî, *Hurde-i Tarîkat* adlı eserinde çeşitli âdâb ve erkânı ele almıştır. Müellifin üzerinde durduğu başlıca kurallar şu şekildedir: Yeme-içme âdâbı, şeyhin yerine oturma (büyüklere hürmet) âdâbı, şeyhe karşı

edepler, toplum içindeyken kendinden ve sahip olduklarından bahsetmeme âdâbı, mecliste oturma âdâbı, tekkeye gelene hürmet ve ikram âdâbı, meclis (tekke) âdâbı, tarikat ehlinin birbiriyle ilişkileri, isteme âdâbı, toplu zikir usulü, kıyafet âdâbı, belaya/imtihana sabır, tarikat ehlinin günlük kullandıkları dil, tarikat ehlinin yolculuk âdâbı, icazet alan dervişin durumu.

Eser içerisinde başlıklar halinde verilmeyen bu kurallar çeşitli alt başlıklara ayrılmak suretiyle tarafımızca oluşturulmuştur. Çalışmada bu kuralların daha çok toplumsal yönü olanlar üzerinde durulmuştur.

3.1. Yeme-İçme Âdâbı

Âdâb hususuna değinen ilk kaynaklardan itibaren hemen bütün kaynaklarda ele alınan konulardan biri yeme-içme âdâbıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de[‡] “*Yiyin, için ancak israf etmeyin.*” (el-A'râf 7/31) denilerek israftan kaçınılması, yenilecek ve içilecek şeylerin temiz ve helal olması (el-Bakara 2/168), üzerine Allah'ın adının anılması (el-En'am 6/121) gibi yeme-içme konusunda temel bazı prensipler belirlenmiştir. Buna bağlı olarak İslam âlimleri teliflerinde bu konuya değinmişler, İslamî temel referanslara dayalı olarak yeme-içme ile ilgili kurallar tavsiye etmişlerdir.

Sûfîlerin yeme-içmeyle ilgili üzerinde durdukları temel husus mübalağa etmemek, aşırıya kaçmamak, zamanının çoğunu lokma düşüncesiyle geçirmemektir. (Hucvirî, 2020, s. 409) Hucvirî'nin bu tespitine benzer bir yaklaşım Ebü'n-Necib Sühreverdî'nin *Âdâbü'l-Mürîdîn* adlı eserinde görülmektedir. Sühreverdî rızka ihtimam göstermeyi terk etmeyi, rızkın talep ve toplanması; men edilmesi ve biriktirilmesi ile az meşgul olmayı yeme-içmenin âdâbından saymıştır. (E.-N. Sühreverdî, 2014, s. 125) Ebü Hafs Sühreverdî'nin görüşleri de bu konuda diğer sûfîlerden farklı değildir. Ona göre yemek âdâbının en güzeli ve en önemlisi iyice acıkmadan yememek ve iyice doymadan kalkmaktır. (E. H. Ş. Ö. Sühreverdî, 1990, s. 432) Ancak o diğerlerinden farklı olarak bu edepleri daha tafsilatlı bir şekilde maddeler halinde tasnif ve tespit etmiştir.[§] İmam Gazzâlî ise konuya daha geniş olarak yer vermiş yemekten önce, yemek sırasında ve yemekten sonra yapılması gereken kurallara temas etmiştir. Buna göre ana hatlarıyla yeme ve içmenin âdâbı helal yemek, elleri yıkamak, sofrayı yere sermek, sofraya edeple oturmak, toplu olarak bir kaptan yemek, besmele ile başlamak, sofradan doymadan kalkmak, şükretmek, dişleri temizlemek, su içerken bardağı sağ elle tutmak, suyu oturarak ve üç nefeste içmektir. (Gazzâlî, 1989, ss. 2/11-54)

[‡] Ayet alıntıları için bk. Hayrettin vd. Karaman, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* (Ankara: TDV Yayınları, 2018).

[§] Bk. Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif (Tasavvufun Esasları)*, 429-436.

Ahmed Şemseddin Marmaravî, yeme-içme hususunda esaslar tespit eden sûfî olarak yukarıdaki sûfilere benzer kurallar va'zetmiştir. O mezkûr eserinde bununla ilgili şunları söylemiştir:

“Taamda dervişin biri kalkıp el yumağa evvel azizin sağ yanından başlaya, sol yanına gelince evvel suyu döküp andan azizin sağ yanında elin yuyalar; taama başlayalar. Şeyhten evvel kimse sunmaya, gayet hazer edeler, ibtida eyleyeler ve taam yerken kimsenin önünden alıp yemeyeler ve ağızların pes depretmeyeler ve muallaka oturmaya ve bir yiyip bir su içmeyeler, eğer mu'tad ise terk edeler ve taam yerken kimseye latife etmeyeler ve ağızda taam var iken kelimat etmeye ve kemik kemirmeye ve sağ dizin dikeler ya diz çökeler. Malayaniden gayet hazer ede ve dahi içlerinden birisi menakıp söylerken tamam dinleyeler. Taam kalktıktan sonra çârub çalalar, ondan sonra el yuyalar. Evvel azizin elin yuyalar, ondan sonra ihvanın ellerin yuyalar ve şeyhin sağ yanından başlayalar. Ta sol yanına gelince dervişan azizin suyun bir yere cem' etmeye. Ba'dehu sakalık etse hoşdur. Ve davete vardıkları vaktin benim önüme sofraya getirin demeye ve falan kimsenin önüne sofraya getirin demeyeler. Ve ba'dehu hamededeler ve pazar taamin yemekten ziyade hazer üzere olalar. Şeyhten evvel kimse sunmaya, taama başlamayalar, gayet hazer edeler.” (Marmaravî, t.y.-c, s. 387 a-b)

Onun koyduğu esasları maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kendi önünden yemek
- Ağızını şapırdatmamak
- Yeme ve içmeyi peş peşe yapmamak
- Yemekte konuşmamak ve şakalaşmamak
- Yemeğe büyüklerden evvel başlamamak
- Diz çökerek ya da sağ dizi dikerek oturmak
- Yemekten sonra şükretmek
- İlk önce mecliste bulunan büyük olmak üzere yemekten sonra elleri yıkamak
- Yemek yenilen yeri süpürmek/temizlemek
- Davete icabet ettiğinde yemek getirilmesini istememek

Anlaşıldığı üzere yeme-içme hususunda sûfiler benzer tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bunda ayet ve hadislerin etkisi yanında toplumsal kurallar ile sağlık gibi konular etkili olmuştur. Bilindiği gibi bu tavsiyeler Hz. Peygamberin sözlerinde belirgin bir şekilde yer tutmaktadır. Nitekim gerek ilk dönem müellif sûfîlerin gerekse Marmaravî'nin konuyla ilgili tespitlerinde besmele ile başlayıp hamd ile bitirmek, elleri yıkamak, yeme ve içmeyi peşi sıra yapmamak gibi tavsiyelerinde dini referansları dikkate aldıkları söylenebilir.

Marmaravî'nin tavsiye ettiği dikkat çekici bir husus ise yemekte önünden yemektir. Buradan yemeğin toplu olarak ve aynı kaptan yenmesi geleneğinin varlığı

anlaşılmaktadır. Anadolu'da günümüzde bu uygulamanın varlığı ve halen devam ettiği tespit edilmiştir. Hatta yemeği birlikte ve aynı kaptan yiyenlerin oranı hiç de az değildir. Nitekim yapılan bir araştırmada günümüz kırsal kesiminde ailelerin sofraya konan ortak bir kaptan yeme oranı %63.9 iken herkese ayrı bir tabak içinde yemek servisinin yapılması %36.1 oranında olduğu tespit edilmiştir. (Güler, 2010, s. 28) Aradan geçen yaklaşık altı asırlık bir zamana rağmen toplumsal değişimin bu konuda büyük değişimler kaydetmediği söylenebilir.

3.2. Toplum İçinde Kendinden Bahsetmeme Âdâbı

Kişinin kendini beğenmesine ucb, kişinin kendini ve kendindeki meziyetleri başkalarıyla mukayese ederek büyülenmesine kibir denilmiştir. Birbiriyle aynı manada olmasa da bağlantılı olan bu iki haslet de ayet ve hadislerle yasaklanmıştır. (Ulu, 2023, s. 83) Dünyaya imtihan için gönderilen insanlardan kimisi varlıkla kimisi yoklukla sınanmaktadır. (el-Bakara 2/155) Dolayısıyla insanların gerek beden gerekse mal bakımından birbirinden farklı olması imtihan penceresinden bakıldığında olağandır.

İslam âlimleri çoklukla ve mal ile övünmeyi ele almışlar her iki durumun da sakıncalarından bahsetmişlerdir. Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857) çoklukla övünerek övündüğü şeylere güvenen insanın Allah'a güvenmekten uzaklaşacağı tehlikesinin uyarısını yapmıştır. Buna göre bir kimse sahip olduklarını kendine destek bilerek insanlara karşı kendini üstün görür. Bu üstünlük algısı nedeniyle diğer kimselere çıkışma ve hukuksuzluk yapma gibi zulümde bulunabilir. Bu durumda olan kişi gaflete düşecek ve azarlanacaktır. (Muhâsibî, 2020, s. 386) İmam Gazzâlî ise kişinin sahip olduğu güzellik, güç, kudret, servet ve ilim gibi şeylerle övünmeyi kibir saymıştır. (Gazzâlî, 1989, ss. 3/773-777) Dolayısıyla bir kimsenin sahip olduğu herhangi bir şeyle öne çıkmaya çalışması ve toplum içinde bunlardan bahsetmesi uygun görülmemiştir.

Ahmed Şemseddin Marmaravî meseleyi mezkûr müelliflerden belki bir kademe daha ileri götürerek konuya yeni bir boyut katmıştır. O, yukarıdaki hususları saymamakla birlikte sâlikin tevazuu öncelemesini, başkalarının yanında kendi şeyhinden bahsetmemesini istemiştir. Bunun yerine yanında olduğu zümrenin şeyhinden bahsetmesinin daha uygun olacağını söylemiştir. Bu durumu eserinde şu şekilde dile getirmiştir: "*Sürekli dervişler ile ilişki kura, diğer tarikatlardan olan fukarayı gördükleri vakit susup vakarlı olalar. Ve onların yanında kendi şeyhlerini övmeyeler. Belki onların şeyhini ve azizlerini öveler.*" (Marmaravî, t.y.-c, s. 386a)

Görüldüğü gibi burada ileri düzey denebilecek bir hassasiyet örneği mevcuttur. Kaldı ki böyle bir durumda diğer müridlerin kendi şeyhlerini övmek gibi bir refleksleri de gelişebilir. Anlatıldığı kadarıyla Habîb Karamânî (ö. 902/1497) Yahyâ-yı Şîrvânî'ye intisap için Şîrvan'a vardığında Yahyâ-yı Şîrvânî'nin dervişlerine: "Şeyhiniz bana Mevlâ'mı bir günde gösterebilir mi?" diye sorar.

Bunun üzerine şeyhin kıdemli müridlerinden olan Hacı Hamza isimli bir derviş, Habîb Karamânî'ye sert bir tokat atar. Habîb Karamânî yere düşüp bayılır. Durumu öğrenen Yahyâ-yı Şîrvânî onu huzuruna çağırarak: “Buna takılma. Çünkü sûfiler kiskanç olurlar. İş senin sandığın gibi olmayabilir.” diyerek gönlünü alır. (Taşköprülüzâde, 2007, s. 214; Ulu, 2022, s. 104) Öyle anlaşılıyor ki aynı geleneğe müntesip Marmaravî, müridlerini başka müridler yanında sahip olduklarından bahsetmemeleri konusunda uyarmaktadır.

Günümüz görgü kurallarına bakıldığı zaman da kişinin toplum içinde kendinden, çocuklarından veya diğer aile efradından sitayişle bahsetmesi uygun görülmemiştir. Zira bu tutum bir övünme olarak kabul edilmiş görgü kuralları açısından ve geleneksel bakış açısından hoş karşılanmayan bir davranış şeklinde değerlendirilmiştir. Öte yandan meselenin bir de psikolojik temelleri üzerinde durulmuştur. Buna göre övünmek benmerkezci bir anlayış olarak görülmüş, gurur ve kibirle ilintilendirilmiştir. (Yücel & Arslantürk, 2019, s. 229)

3.3. Meclis Âdâbı

Oturma âdâbı İslâmî geleneğin üzerinde durduğu hususlardan bir diğeridir. Özellikle toplumsal bir yönü olması nedeniyle burada kişinin tek başına oturması değil bir topluluk içindeyken oturma/kalkma eylemi üzerinde durulmuştur. Oturma şekli kişinin olgunluk ve hürmet anlayışına işaret eden bir davranış olarak görülmüştür. Tarikat çevrelerinde oturmaya özel bir anlam yüklenmiştir. Öyle ki otururken mümkün merteye ayağını göstermemek, diz üzere oturmak, elleri arkada değil önde bulundurmamak daha uygun görülmüştür. (Pakalın, 1993, ss. 118-119)

Ahmed Şemseddin Marmaravî, dervişlerin mecliste yani bir topluluk içinde oturma ve meclis âdâbının nasıl olması gerektiğiyle ilgili bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Onun meclis âdâbına dair birkaç tavsiyesi şu şekildedir: “*Ve fukara cem' olduğu mecliste diz yere çöküp oturalar ve kendinden evvel tarikatta olan kimselerin üstü yanına geçip oturmazlar.*” (Marmaravî, t.y.-c, s. 386b)

Müellife göre bir derviş topluluk içinde diz çökerek oturmalı, eğer orada tarikat yolunda kendisinden makamca üstün biri varsa onun önüne veya ilerisine oturmamalıdır. Bunu kişinin toplum içindeki akranlarına olan saygısı yanında makam olarak yaş olarak kendinden büyük olanlara karşı göstermesi beklenen saygı ve hürmetle ilintilendirmek mümkündür.

Onun mecliste oturma ile ilgili tavsiyeleri bunlarla sınırlı değildir. Marmaravî, dervişin mecliste nasıl konuşacağı, birbirlerine karşı tavır ve davranışlarının nasıl olacağı, kılık-kıyafet hususunda nelere dikkat edeceği gibi çeşitli başlıklara temas etmiştir. “*Ve tullab birbirinin yüzüne bakmayalar ve bir derviş kelimat ederken sözün karşılamıyalar ve birbiriyle el oyunu etmeyeler. Ve mecliste baş açmayalar ve kaşınmayalar ve kağırup tükürmeyeler ve laf etmeye ve abdestsiz oturmazlar, daima abdest ile olalar.*” (Marmaravî, t.y.-c, s. 386b)

Buna göre dervişler mecliste birbirinin yüzüne bakmamalı ki muhtemelen birbirlerinden etkilenip ortamın sükûnetini bozacak bir olumsuzluğa sebebiyet verilmemesi amacı güdülmekte, birisi konuşurken sözünü kesmemeli, kaşınmak gibi kerih görülen davranışlardan sakınmalı ve asla tükürmemelidir. Bunların yanında dervişler başları açık durmamalı, sarık veya usulüne uygun bir takke ile başlarını örtmeli ve daima abdestli olmalıdırlar.

Günümüz dünyasında toplumsal geleneklerin henüz yozlaşmadığı yerlerde bu usullerden bazılarının aynıyla devam ettiğini görmek mümkündür. Nitekim bir yere misafir gidildiğinde, bir toplantıya katıldığında ya da camiye girildiğinde en öne geçme ya da yaşça büyüklerden daha ileri gitme gibi davranışlar hoş görülmemiştir. Buna bağlı olarak meclislerde uyulması gereken bazı kurallar zikredilmiştir. Örneğin bir davete vaktinde gitmek, misafir olunan evde ev ya da mekânda sahibinin işaret ettiği yere oturmak, (E.-N. Sühreverdî, 2014, s. 132) mecliste âlim, fazıl ve büyük kimseler varsa onların huzurunda boş konuşmamak, sorarlarsa cevap vermek, mecliste asık suratla oturmamak, mütebessim olmak ve sonradan yanına gelip oturanın halini sormak âdâb-ı muâşeretten sayılmıştır. (M. N. Bursalı, 2013, s. 245; Gudde, 2015, s. 51)

3.4. Misafirlik Âdâbı

Toplumsal yaşamın bir gereği olarak insan ilişkilerinde bir ikram kültürünün varlığı ortadadır. Kaldı ki İslam gibi yardımlaşma ve paylaşmaya oldukça fazla ehemmiyet veren bir dinin müntesipleri için ikram bir gelenekten daha fazlasıdır. Bir Müslümanın ihtiyaç sahibi birine yardım etmesi farz olarak görülmüş, bunun bir ibadet olduğu bilinciyle hareket edilmiştir. “*Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.*” (el-İnsan 76/8), “*Onlardan hem kendiniz yiye, hem de ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyen fakirlere yedin.*” (el-Hac 22/36) ayetlerinde ve “*Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ve komşusuna ikram etsin.*”^{**} hadisinde görüldüğü gibi ihtiyaç sahibine ikram dini bir görevdir.

Misafire ikram sûfilerin üzerinde konuştuğu konulardandır. Sühreverdî'nin naklettiğine göre şeyhlerden biri misafire ve onu ağırlayana üç şeyin gerekli olduğunu söylemiştir. Misafiri ağırlayanın görevleri misafirini helalinden doyurması, kendinde bulunan yiyecekleri ondan esirgememesi ve namaz vakitlerine dikkat etmesidir. Misafir açısından ise kendine sunulan şeylere razı olması ve izinsiz dışarı çıkmaması bu gerekliliklerden sayılmıştır. (E.-N. Sühreverdî, 2014, s. 132) Bu durum sûfilerin dilinde “*Misafire karşı edep selamla başlamak, sonra ikramda bulunmak sonra da kalam etmektir.*” (E.-N. Sühreverdî, 2014, s. 119) sözünüyle tespit olunmuştur. Öte yandan ikram etmek tasavvufun önemli konularından olan fütüvvetin de edeplerinden sayılmıştır. Sülemî'nin kaydettiğine

^{**} Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "edep", 85.

göre misafir geldiğinde onu güzelce karşılamak, ona yemek ikram etmek ve onunla hoş sohbet etmek fütüvvetin edeplerindedir. (Sülemî, 2021, s. 102)

Ahmed Şemseddin Marmaravî bu konuya temas etmiş “*Ve hane katında olmayan fakara kaçan şeyhlerine gelseler izzet ve ikram ile ellerin bağlayıp selam vereler.*” (Marmaravî, t.y.-c, s. 386a) kaydıyla tekkelerine gelen diğer dervişleri hürmetle buyur edip onlara selam vererek ikram etmelerini tavsiye etmiştir.

Günümüz dünyasında misafir ve onu karşılayıp ona ikram etmek halen cazibesini muhafaza etmeye devam etmektedir. Çünkü toplumumuzun kültürel mirasında ve inancında misafir her daim önemli bir yer tutmuştur. Anadolu’nun pek çok yerinde misafirin durumuna bakılmaksızın, aç veya tok oluşu sorulmadan sofranın kurulması halen misafire verilen önemi göstermesi yönüyle dikkate çekicidir. (Toprak, 2019, s. 78) Buradan hareketle denilebilir ki misafirlik hususunda genelde diğer sûfilerin özelde Marmaravî’nin günümüzden asırlar önce söylemiş olduğu kaide ve tavsiyeler günümüzde büyük bir değişime uğramadan devam etmektedir.

3.5. Şeyhe (Büyüklerle) Karşı Âdâb

Âdâb-ı muaşeret kurallarının en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz büyüklerle saygıdır. Büyüklerle hürmet veya saygı dinin temel emirlerinden sayılmakla ayrıca mühimdir. Bu hususta özellikle anne baba olmak üzere büyüklerle saygı Kur’ân-ı Kerîm’de üzerinde durulan bir konudur. Cenâb-ı Hakk “*Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara öf bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.*” (el-İsrâ 17/23) buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s): “**Küçüklerle merhamet etmeyen, büyüklerle saygı göstermeyen bizden değildir.**”^{††} buyurarak bu konunun önemine işaret etmiştir.

Büyüklerle saygının farklı yönleri üzerinde durulmuştur. Onlarla karşılaşınca selam vermek, birlikte yürünüyorsa biraz geride ve onların sağında yürümek, bir yere girip çıkarken büyüklerle öncelik tanımak, onlarla konuşurken sesini ayarlamak ve yumuşak bir üslupla konuşmak bunlardandır. (Gudde, 2015, s. 59)

Ahmed Şemseddin Marmaravî bu bölümde şeyh-mürîd ilişkisinin nasıl olması gerektiğine etraflıca değinmiştir. Öncelikle bir mürîdin şeyhinin huzuruna nasıl varacağı, huzurda nasıl duracağı, şeyhin talep ve emirleri karşısındaki tavırlarının nasıl olacağı hususlarından bahsetmiştir. Bu durumu ilgili bölümde şu şekilde ifade etmiştir:

“Ve dahi şeyhten ibtida bey’at eden derviş mücerred ise, azize eyide ki, ‘Sultanım, saadethanende olup huzur-ı şerife hizmet etmeğe geldim, emr-i şerifiniz ne ise, amil olalım’, deyip ebsem ola. Şeyh hazretleri ne emrederlerse, muhalefet etmeyeler. Hizmette sabitkadem olalar. Eğer ehli

^{††} Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1995), 4/170.

iyali var ise ona göre azize i'lam edeler. Şeyh hazretleri ne ferman buyururlarsa emrine müdavemet göstere ve evidt-ı hamsde usul-i meşâyihü eda edeler.” (Marmaravî, t.y.-c, s. 386a)

Marmaravî daha sonra müridin kişisel sorumluluklarına dair hatırlatmalar yaparak şeyhin verdiği ödevlere karşı hataen yapılacak davranışlardan sonra neler yapması gerektiği ve nerede konuşup nerede susmasının lazım geldiği gibi hususlar üzerinde durmuştur.

“... Ve dahi her mahalde bir türlü edeb vardır. Mesela şeyh mahzarında kelimat etmeyeler, meğer zaruret ola. Şeyh hazretleri murakabeye vardığı vaktin yanından kalkalar, tenhalarına varıp aziz ne telkin etdiyse ona meşgül olalar. Gayr-ı evrad ki, evvelinden meşgül idi, ona meşgül olmadan hazer edeler. Zira sülükü müşevveş olmağa sebep olur. Mesalih gitmek lazım gelirse icazet ile gideler ve dahi mutâbâât üzere olalar. Dervişlere bey'ü şirada takva üzere olup daima havf ve recadan hâlî olmaya.” (Marmaravî, t.y.-c, s. 386a)

Müellif bu kısımda son olarak müridin şeyhe nasıl hitap edeceği, şeyhin özel eşyalarına karşı tavrının nasıl olması gerektiği, rüya ve vakıalarını şeyhe anlatırken hangi usul ve esaslarda bunu yapacağı, şeyhin huzurundan nasıl ayrılması gerektiği ve son olarak şeyhten evvel yemeğe başlamanın yanlış olduğu hususlarına dikkat çekmiştir.

“Ve şeyhin oturduğu yerde oturmayalar ve su içtiği kaptan içmeye; meğer şeyh izin vere. Ve şeyhine hitap dilese, “sultanım” diye ve şeyh su içerken cümlesi ayak üzerine kalkıp eğer emrideler. Ve şeyh hitab ederken dinleyeler, anlayalar, fukaraya eyideler, azizin başın ağrıtmayalar. ... ve kalîl ü kesîr her ne vakıa görürse şeyhin tenhasında diz çöküp ve mübarek dizin öpüp hüsn-i edeb ile rüyasını takrir eyley.Ta'birleri tam dinleyip ahir eylese, eğer aziz kelam etmez ise ta'birinden demeye, heman kalkıp gide. Giderken azize arkasını dönmeye, meğer birkaç adım gittikten sonra ola. Kimse şeyhten evvel taama başlamaya, gayet hazer edeler.” (Marmaravî, t.y.-c, s. 387a-b)

Müellifin geniş bir şekilde ele aldığı hususları şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

- Şeyhe hizmet etmek ve bu hizmette devama riayet etmek
- Şeyhin emirlerini itirazsız yerine getirmek
- Şeyhin koyduğu usul ne ise ona riayet etmek
- Bir özür vaki' olmuşsa şeyhten veya pişkademden özür dilemek
- Şeyhin huzurunda zaruret durumu hariç konuşmamak
- Şeyh hazretleri murakabeye vardığı zaman yanından kalkmak
- Gitmek gerekirse gideceği yere izin alarak gitmek
- Şeyhin oturduğu yerde oturmamak

- Şeyhin su içtiği kaptan şeyhin izni olmadan içmemek ve şeyh su içerken ayağa kalkmak
- Şeyhine "sultanım" diye hitap etmek
- Şeyh konuşurken dinlemek
- Gördüğü az ya da çok her vakıa ve rüyasını diz çöküp, şeyhin dizini öpüp hüsn-i edeb anlatmak
- Şeyhin yaptığı vakıa ve rüya ta'birlerini tam dinlemek
- Şeyhten rüyasının tabirini talep etmemek, bu hususta şeyhin takdirine rıza göstermek
- Şeyhin huzurundan giderken şeyhe arkasını dönmemek
- Şeyhten önce yemeğe başlamamak

Günümüz dünyasının yakındığı konulardan biri gençlerin veya çocukların aile büyüklerine karşı hürmetsiz davranmalarıdır. Toplumsal bir çözülme olarak görülen bu durumun düzeltilmesi amacıyla çeşitli platformlarda çalışmalar yapılmaktadır. Ailenin önemine dair seminerler, aynı içerikli hutbeler, basın yayın organlarında kamu spotu gibi yayınlar gençlere ailenin önemi ve toplumsal bir bilinç kazandırma amacına dayanmaktadır. Buna bağlı olarak çocukların anne ve babaya, evdeki büyüklere ve birbirlerine karşı olan tavırları konularında yapıcı çözümler bulunmaya çalışılmaktadır.

Dün olduğu gibi bu gün de aile çocuklar için güven ortamının tesis edildiği ve sosyokültürel büyümenin gerçekleştiği sağlıklı bir mekanizma olarak görülmüştür. Sağlıklı olduğu düşünülen bu yapının tesis ve devamı için dini referanslar etkin bir biçimde kullanılırken örf ve adetlere müracaat edildiği de görülmektedir. Çünkü aileye yüklenen görevler onun yapısında yer alan dini etkiyle bağıntılıdır. Nitekim tarihsel süreç içerisinde aile kurumunun dinî unsurlarla karışık hatta kimi zaman onunla aynılaşıma haline gelerek biçimlendiği görülür. İnsanın doğumu, evliliği ve ölümün yeniden bütünleşme aracı kılınması dini unsurlarla bezenmiştir. Dinî meşrulaştırmalarla tahkim edilen geleneksel düşünce ve kabuller düzeni geleneksel aile yapısına istikrarlı bir gelişim imkânı sağlamanın yanında değişimlere karşı bir direnç kaynağı da olmuştur. (Çelik, 2010, ss. 27-28)

Müellifin tespit ve tavsiye ettiği hususların toplumsal hayata yansımalarına bakıldığında diğer hususlarda olduğu gibi büyüklere saygı konusunda da bir benzerlik hatta aynılık görülecektir. Dolayısıyla onun tavsiyelerinin güncelliği toplumsal yapının insicamını koruyup devam ettirmesi bakımından önemlidir. Müellifin şeyh-mürid ilişkisine dönük verdiği mesajların baba-çocuk, anne-çocuk, karı-koca ilişkileri şeklinde ele alınması, önerilerinin günümüze uyarlanmasını mümkün kılacaktır. Buna bağlı olarak tarikatların usul ve esaslarının toplumsal yaşamın genel akışına olan uyum ve çözüm önerilerine sahip olduğunu ve halen dinamizmini koruduğunu söylemek mümkündür.

3.6. Kılık-Kıyafet Âdâbı

İnsanların hayatta kalabilmek ve toplumsal bir varlık olmalarının sonucu olarak bazı gereksinimleri vardır. Bunlara temel ihtiyaçlar denmektedir. Örneğin, yeme-içme, barınma, uyuma, temizlik zorunlu ihtiyaçlardandır. İnsanın ihtiyaç duyduğu bir diğer gereksinim ise giyinmedir. İslam'ın kılık-kıyafet ve giyinme ile ilgili koyduğu temel prensipler vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de elbisenin örtünmek, süs ve güzellik, hayâ ve takvaya uygunluk, soğuk ve sıcak gibi dış etkenlere karşı koruyuculuk özelliklerine işaret edilmiştir. (el-A'râf 7/26 - 27, 31; en-Nahl 16/81). Buna bağlı olarak nelerin nasıl giyileceğine ve kıyafetin nasıl olması gerektiğine dair çerçeve ayet ve hadislerle çizilmiştir.††

Sûfilerin kıyafete ilişkin yaklaşımları da temel şer'î ölçülere göre teşekkül etmiştir. Bu hususta yeme-içme ve dünyaya verilen değer ölçüsü ile kıyafetle ilgili kriterleri benzerlik arzeder. Nitekim insanın doğasında bulunan yeme-içme hususundaki doyumsuzlukta olduğu gibi giyinme hususunda da daha fazlasını ve daha güzelini arzu etme eğilimi söz konusudur. Ancak sûfiler nefislerinin isteklerine karşı koyarak helal, temiz, farzların edâ edilebilmesine imkân sağlayacak şekilde, koruyucu ve israfa sebep olmayan özellikteki kıyafet ölçülerini esas almışlardır. (E. H. Ş. Ö. Sühreverdî, 1990, s. 437; E.-N. Sühreverdî, 2014, s. 121) Sûfilerin ölçüsü şer'î hükümlere uygunluk, temel gereksinimleri karşılayabilecek kadarıyla iktifa ve nefsin isteklerine muhalefet etme şeklinde tezahür etmiştir.

Ahmed Şemseddin Marmaravî, dervişin kıyafet âdâbıyla ilgili çeşitli hususlara dikkat çekmiştir. Bu hususların genel itibarıyla yukarıda sayılan temel ölçülere göre olduğu ancak daha çok tekke âdâbına dair detaylara yer verdiği görülür. Onun kıyafet hususunda günlük kıyafet giyim ve usulünden çok dervişlik kıyafeti denen kisve giyinmeyle ilgili uyarıları daha fazladır.

Dervişin dervişlik kisvesini giydikten sonra dikkat etmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Buna göre derviş, şeyhin tavsiye ve telkinlerine uymalı, kıyafetini diken dervişlere bir miktar para vermeli, kıyafetinin sülûk aşamasına uygun olmasına dikkat etmeli, def-i hacet sırasında kisveyi çıkarmalı, çıkarma imkanı yoksa üzerine bir şeyler almalı, avamla fazla haşır-neşir olmamalı, şakalaşmaktan kaçınmalı, gücü varsa dervişlere yemek vermeli yoksa sakalık etmelidir.

Marmaravî bu hususları şu şekilde kaydetmiştir:

“... ve kisve diken fukaraya azizin icazetiyle bir miktar mangır vereler. İptida kisve giydirdikleri vakit fukaraya taam yedireler ve azize hediye vereler. Kâdir olduğu mertebe ve kisveye riayet edeler. ... ve dahi dervişler tülbindini büyük sarınmaya, halife ile derviş fark ola. Ve dervişler kisveyi

†† Bk. Suat Erdem, “İslam Fıkhdında Tesettür”, *Ekev Akademi Dergisi* 64 (2015), 253-276.

giydikten sonra avamla mahlût olmayalar ve latife etmeyeler, eğer ederse tarikata çekeler ve tembih edeler, eğer eslemezlerse azizin icazetiyle kisvesin alalar. ... Kaçan kisvenin pembesi görünür olsa yenileyeler, ihmal eylerse tarikleyeler ve hırka diktirmeli olsalar azize danışalar, nice buyurursa öyle edeler, dinleyip tamam oldukça bir miktar hediye azizin önüne koyalar. Aziz mübarek eliyle giydire, dua eyleye. Derviş kisve giydikten sonra avam yanında bazı kelimât söylenir ki, el-iyâzu billah ol kelimattan lisanını hıfz ede.” (Marmaravî, t.y.-c, s. 389a-b)

Müellifin daha çok tekke âdâbıyla ilgili ortaya koyduğu bu ilkelerle günümüz kılık-kıyafet âdâbı arasında bir ilişki kurmak zor olsa da bazı hususlarda örnek olacak taraflarını bulmak mümkündür. Örneğin kılık-kıyafet tercihinde yaşına, bulunduğu mevkie ve ortama uygun giyinmek, bir makam ya da rütbe temsil etmesi durumunda temsil ettiği makamın kıyafeti ile alelade tavır ve davranışlardan kaçınmak, elbisesinin eskimesi durumunda yenilemek bu benzerliklerden sayılabilir.

3.7. Sefer Âdâbı

İnsanlar dün olduğu gibi bu gün de yolculuk yapmaktadır. Geçmişe nazaran yolculuk vasıtaları ve konaklama imkânları değişmiş olsa da insanın yolculuk amaçları ve yolculuk sırasındaki temel ihtiyaçları büyük bir değişiklik göstermemiştir. İnsanlar çeşitli sebeplerle yolculuk yapmaktadırlar. Bunların başında ticaret, ilim, ibadet, turistik gezi, akraba veya arkadaş ziyareti, zorunlu göçler gelmektedir. Sühreverdî en faziletli yolculuğun cihat, sonra hac, sonra da Hz. Peygamberin kabrinin ziyaret edilmesi olduğunu belirtmiştir. (E.-N. Sühreverdî, 2014, s. 115) Hucvirî yolculuğun amacının heva ve heves değil de Allah’ın rızası olması gerektiğini kaydetmiştir. Ona göre yolculuk şu amaçlar için yapılır: hac, gaza, ilim, bir şeyhi ziyaret veya ibadet kastıyla yapılan yolculuk. (Hucvirî, 2020, s. 407)

Yolculuk her ne maksatla yapılırsa yapılsın sağlıklı bir şekilde tamamlanması için bazı kurallara uyulması kaçınılmazdır. Bireysel veya toplu olarak yapılmasına göre alınabilecek tedbirler değişmekle birlikte her ikisi halinde de tedbirli olunması yolculuğun selameti için önemli ve gereklidir. Gerekli yol hazırlığını yapmak, güvenlik tedbirlerini almak, yola çıktıldığını yakınlarla haber vermek veya varsa büyüklerden izin almak, yolculuk esnasında alınan hizmetlerin bedelini ödemek, birlikte yapılan yolculuklarda diğer yolcuların haklarına riayet etmek, grup yolculuklarında bir kişiyi rehber ve önder seçmek yolculuğun rahat yapılması için dikkate edilmesi gereken temel hususlardır.

Fazla yolculuk yaptıkları bilinen ve sırf bundan dolayı “seyyâhûn” olarak da nitelenen (Eraydın, 2001, s. 55) sûfilerin hayatlarının önemli bir kısmını kapsayan bir hususla ilgili sessiz kalmaları düşünülemez. Sûfiler çoğunlukla seferi ikamete tercih etmeleri nedeniyle (Kuşeyrî, 2014, s. 376) seferle ilgili bazı kaideler

koymuşlardır. Günümüzden oldukça uzak sayılabilecek bir zaman diliminde yolculuk âdâbına dair ortaya koydukları kuralların bazıları halen güncelliğini korumaktadır. Buna göre yolculuğa çıkan kimse velisinden izin almalı, yakınlarına yolculuğa çıkacağını haber verip onlarla vedalaşmalı, grup içinde yolculuk yapıyorsa aralarındaki en zayıf kişiye göre yürüyüşünü ayarlamalı, ibadetlerini geciktirmemeli, zaruret hariç binekle yolculuk yerine yaya olmayı tercih etmeli, yolculuk yaptığı gruba yardım ve hizmetten kaçınmamalı, yanında asa, iğne iplik, makas, ustura gibi ihtiyaç malzemeleri bulundurmalıdır. (E.-N. Sühreverdî, 2014, ss. 117-120)

Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin yolculuk esaslarına ilişkin önemli tespitleri vardır. Onun tespit ve tavsiyelerinin diğer sûfilerle benzerlik göstermesi yanında daha teferruatlı ve güncel olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim diğer tavsiyelerinde olduğu gibi yolculuk usullerine dair yaptığı tespitler günümüz yolculuk âdâbına uygundur. Marmaravî'nin tavsiyelerine göre yolculuğa çıkan derviş izin almalı, grupla yolculuk yapıyorsa aralarından birini önder seçmeli, bir yere vardıklarında o yerin şeyhine varıp onunla sohbet etmeli, yanında hediyeler götürmeli, sefer sırasında misafir olduğu yerde üç günden fazla kalmamalı, vardıkları beldelerde ya hankahlara ya da mescitlere girmeli, yol harçlıkları varsa onu harcamalı kimseden bir şey istememeli, yolculuk sırasında tartışma ve ayrılıktan kaçınmalıdır. Müellif bu hususları eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

“Dervişan seyahate gitmek murad eden olursa meşâyih-ı kibâr sohbetinde yetişmek iktizâ ederse, birkaç fukara bir yere cem' olup içlerinden birini ihtiyâr edip ve azizden safâyı hâtır ile icâzet alalar. Azm-i seyâhat edeler. Kaçan bir diyâra varsalar ol diyârda meşâyihdan kim var ise doğru hânkâhlarına varalar ve pîş-kadem ile buluşup onun dîdârıyla azîz ile tekellüm edeler. Sâirleri başların alıp dinleyeler ve çok oturmayalar ve tehîdest varmayalar. Mehmâ emken hediye ile varalar ve onların usûlü üzere olalar. Üç gün onda sakın olalar, dördüncü gün icâzet taleb edip sefer edeler. Her diyara kim varalar, bânkâhlara varalar veyahut mescide varalar. Mangırları var ise harc edeler, yoksa tevekkül edeler. Hiç kimseye sual edip ihtiyaç arz etmeyeler. Ta ki Hak Tebâreke ve Taâlâ feth edince. Ve birbirine muhalefetten sakınalar.” (Marmaravî, t.y.-c, s. 390a)

Ahmed Şemseddin Marmaravî yolculuğa çıkarken ve yolculuk esnasında dikkat edilmesi gereken hususları hatırlattığı gibi yolculuktan dönünce yapılması gerekenlere de işaret etmiştir. Buna göre derviş gidip gördüğü yerlerden hediyeler getirmeli, oraları kötü değil de güzel yönleriyle anmalıdır. Bu durum *Hurde*'de şu şekilde ele alınmıştır: *“Ve seyahatleri tamam olup meskenlerine geldikde cüz'î ve küllî vilayetlerin tuhfesinden şeyhlerine ve hânkâhta olan fukarâya bergüzâr ile geleler. Ama filân gördük ve iştdik demeyeler ve o vilayetleri zemmetmeyeler, medh edeler.”* (Marmaravî, t.y.-c, s. 390a)

Modern zamanların yolculuk esaslarına bakıldığında Marmaravî'nin tespitleriyle benzer pek çok yanının olduğu görülecektir. Yolculuğa çıkarken izin almak ya da haber vermek, yol süresince topluluk kurallarına uymak, bireysel durumlarda trafik kurallarına dikkat etmek, konaklamak için kendi maksadına uygun yerleri tercih etmek, imkânı ölçüsünde harcama yapmak, gittiği yerdekilere eli boş gitmemek veya yolculuk bitimi geldiği yerdekilere hediyeler getirmek günümüz yolculuklarında da dikkat edilmesi gereken bazıları zorunlu bazıları güzel adet nev'inden esaslardır. Görüldüğü üzere müellifin tarikat çevrelerine ilişkin ortaya koyduğu esaslar günümüz toplumsal yaşamında uygulamadaki küçük değişimler haricinde bir paralellik göstermektedir.

Sonuç

Toplumsal ilişkilerin zayıflayıp bireyselliğin arttığı güncel hayatta dini referanslara ve kültürel birikime dayalı olarak ortaya çıkan ve âdâb-ı muâşeret denilen toplumsal kurallara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Zira yardımlaşma, dayanışma, diğerkâmlık ve zor zamanlarda birlikte olma duygusu sadece bir seçenek değil belki bir zorunluluktur. Bu nedenle yazılı olmayan ancak adeta kanun gibi bağlayıcılığı olan âdâb-ı muâşeret kurallarının yeniden ele alınarak toplumsal sorunların çözümünde güncel hayata taşınması önemlidir.

Tarikatların yaygın, şeyhlerin görece etkin olduğu zamanlarda faaliyet gösteren Ahmed Şemseddin Marmaravî, toplumsal yaşamın düzeni adına sözü olan isimlerdendir. *Hurde-i Tarikat* adlı eserinde üzerinde durduğu hususlar ve tespit ettiği kurallar her ne kadar tarikat âdâb ve erkânına ilişkin gibi anlaşılabilir de o, eserlerinde üzerinde durduğu hususları yalnızca tarikat çevreleri için değil toplumun geneline hitap etmek için ortaya koymuştur. Kaldı ki onun eserlerini Türkçe yazmadaki maksadı ahalinin anlaması amacına dönük olduğu bilinmektedir.

Marmaravî'nin ortaya koyduğu ilkeler günümüz bireysel, toplumsal veya aile içi ilişkilerde uygulanabilir tarzdadır. Bu kurallar aynı zamanda insan ilişkilerinde olumlu manada geçerliliğini sürdürmektedir. Nitekim bu ilkeler İslamî bir bakışla ortaya konmuş, müellifin Türk olması ve Anadolu'da yaşamış olması onları hem o gün hem de günümüzde görece genel geçer kılmıştır.

Marmaravî, bir dervişin içinde bulunduğu ortamdaki herkese karşı bir takım sorumluluklarının ve uyması gereken kuralların olduğunu vurgulamıştır. Bu kurallara titizlikle uyulması halinde dervişin maksadı hâsıl olurken aksi durumda sülûk süreci akamete uğrayacaktır. İşte burada olduğu gibi bu kuralların toplum hayatı içinde uygulanması da toplumsal huzur ve selametini sağlıklı devamı için gereklidir. Dolayısıyla onun koyduğu ilkelerin belirgin bir uygulanabilirliği ve sorun çözücü yanı vardır.

Marmaravî ortalama her insanın günlük hayatında yaptığı yolculuk, yeme-içme, misafirlik, misafir ağırlama, yolcu uğurlama, giyinme, büyüklerle iletişim, bir topluluk içinde olma gibi temel yaşam zorunlulukları üzerinde durmuştur.

Hayatın bu olağanlarıyla ilgili altı asır önce ortaya koyduğu hususlar neredeyse değişmeden günümüze gelmiştir. Bu bir yandan âdâb-ı muâşeret kurallarının, dayanakları nedeniyle, büyük bir değişime uğramadığını gösterirken diğer yandan tarikatların âdâb ve erkânının toplumsal hayatta bir karşılığının olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla tarikat uygulamaları geçmişte olduğu gibi, doğru bir bakışla ve ehillerince ele alındığı takdirde, günümüz sorunlarına çözüm sunacak potansiyel ve dinamizmi taşır niteliktedir.

Kaynakça

- Arpaguş, S., & Baydar, K. B. (2017). Tasavvuf'ta Âdâb ve Erkân Risâleleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 15(30), 285-315.
- Bandırmalızâde, A. M. (1306). *Mir'atü't-Turuk*. Celil Efendi Matbaası.
- Bursalı, M. N. (2013). *Adâb-ı Muâşeret*. Çelik Yayınevi.
- Bursalı, M. T. E. (t.y.). *Osmanlı Müellifleri* (A. F. Yavuz & İ. Özen, Çev.; 1-2). Meral Yayınları.
- Çağrııcı, M. (1994). Edep. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 10, ss. 412-414). TDV Yayınları.
- Çelik, C. (2010). Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 8, 25-35.
- Ebşihî, Ş. M. b. A. (1992). *Mustatraf fi Külli Fenn Mustazraf* (1-2). el-Mektebetü'l-Âlemî.
- Eraydın, S. (2001). *Tasavvuf ve Tarikatler*. İFAV.
- Eren, S. (2007). Toplumsal Norm, Ahlak ve Din. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 289-316.
- Gudde, A. E. (2015). *İslam'da Âdâb-ı Muâşeret* (H. Atalay, Çev.). Muallim Neşriyat.
- Güler, S. (2010). Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 24-30.
- Harîrîzâde, M. K. (t.y.). *Tibyânü Vesâ'ili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik* (İbrahim Efendi). Süleymaniye Kütüphanesi.
- Hucvirî, A. B. O. C. (2020). *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)* (S. Uludağ, Çev.; 7. bs). Dergâh Yayınları.
- İbn Manzûr, E.-F. C. M. b. M. b. A. E. (1994). *Lisânu'l-Arab* (1-15). Dâr-ı Sâdır.
- İmam Gazzâlî. (1989). *İhyâu' Ulûmi'd-Dîn* (A. Serdaroğlu, Çev.; C. 2). Bedir Yayınevi.

- Kuşeyrî, A. (2014). *Er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)* (S. Uludağ, Çev.; 7. bs). Dergâh Yayınları.
- Marmaravî, A. Ş. (t.y.-a). *Câmiu'l-Esrâr* (Hacı Mahmud Efendi). Süleymaniye Kütüphanesi.
- Marmaravî, A. Ş. (t.y.-b). *El-Mukaddimetü's-Sâliha* (Hacı Mahmud Efendi). Süleymaniye Kütüphanesi.
- Marmaravî, A. Ş. (t.y.-c). *Hurde-i Tarîkat* (Hekimoğlu Ali Paşa). Süleymaniye Kütüphanesi.
- Mâverdi, E.-H. A. b. M. b. H. el-Basrî. (2006). *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn (Din ve Dünya Edebi)* (S. Kıp, Çev.). İlkadım Yayınları.
- Muhâsibî, H. (2020). *Er-Riâye* (H. Küçük & Ş. Filiz, Çev.; 6. bs). İnsan Yayınları.
- Ögke, A. (2016). *Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hz.'ne Göre Davranış Usûlü, Âdâb ve Erkânı*. Bakü'den Balkanlar'a Halvetîlik Sempozyumu II -Ohrid- 2016.
- Öngören, R. (2012). *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Sufiler Devlet ve Ulema XV. Yüzyıl* (3. bs). İz Yayıncılık.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sâmi, Ş. (2021). *Kâmûs-ı Türkî*. Yeditepe Yayınevi.
- Serrâc, E. N. et-Tûsî. (2016). *El-Lüma' (İslâm Tasavvufu)* (H. K. Yılmaz, Çev.). Erkam Yayınları.
- Sühreverdî, E. H. Ş. Ö. (1990). *Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları)* (H. K. Yılmaz & İ. Gündüz, Çev.). Vefa Yayıncılık.
- Sühreverdî, E.-N. (2014). *Âdâbü'l-Mürîdîn (Yol Ahlâkı)* (S. Gökbulut, Çev.). Büyüyen Ay Yayınları.
- Sülemî, E. A. (2021). *Cevâmiu Âdâbi's-Sûfiyye (Sûfîlerin Edepleri)* (C. Aydın, Çev.; 3. bs). Sufî Kitap.
- Sünbülî, M. S. (1312). *Esmâr-ı Esrâr*. Cemal Efendi Matbaası.
- Şeker, M. (1981). Hz. Muhammed'in Adâb-ı Muâşeretî. *Diyanet Dergisi, Hicret Özel Sayısı*.
- Taşköprülüzâde, İ. E.-H. A. (2007). *Eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)* (M. Tan, Çev.). İz Yayıncılık.
- Toprak, A. (2019). Türk Kültüründe Misafirperverlik ve Sofra Açmak/Sofra Çekmek (Samsun Örneği). *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/7, 74-81.

- Ulu, M. (2022). *Osmanlı Toplumunda Halvetîlik ve Halvetîler IX/XV. Asır*. Berikan Yayınları.
- Ulu, M. (2023). Er-Riâye li-Hukûkillâh Bağlamında Bir Mütekebbir Âlim Portresi. *Türkiye İlahiyat Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 77-97.
- Uludağ, S. (1994). Edep. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 10, ss. 414-415). TDV Yayınları.
- Vassâf, O. H. (2006). *Sefîne-i Evliyâ* (M. Akkuş & A. Yılmaz, Çev.; 1-5). Kitabevi Yayınları.
- Vicdâni, S. (1995). *Tomâr-ı Turûk-u 'Aliyye* (İ. Gündüz, Çev.). Enderun Kitabevi.
- Yücel, E., & Arslantürk, G. (2019). "Kendini Unutmak": Psikoloji Araştırmalarında Tevazu. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 39(1), 209-243.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.